

АНАТОЛІЙ РУЧКА,

доктор філософських наук, завідувач відділу соціології культури і масової комунікації Інституту соціології НАН України

ЛЮДМИЛА СКОКОВА,

кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник відділу соціології культури і масової комунікації Інституту соціології НАН України

Мистецтво у вимірах соціології

Семашко О.М. Соціологія мистецтва : Навчальний посібник. — Львів: Магнолія плюс, 2005. — 244 с.

Процеси соціальної трансформації в Україні охоплюють усі сфери соціуму і особливим чином виявляються у сфері культури та мистецтва. Прагнення зафіксувати характер і тенденції цих змін дали потужний поштовх для розвитку галузевих соціологій, які сьогодні переживають період свого ренесансу, а їхні успіхи на цьому шляху фахівці узагальнюють у монографіях, підручниках і навчальних посібниках. Що ж до сфери мистецтва, то соціологічні розроблення з цієї проблематики стимулюються останніми роками виданням узагальновальних праць із соціології культури (зокрема: *Побєда Н.А.* Соціологія культури. — Одеса, 1998; Соціологія культури в новому тисячолітті : Навчально-методичний посібник для викладачів та студентів. — Харків, 2002; Соціологія культури : Навчальний посібник. — Київ; Львів, 2002; Культура — суспільство — особистість : Навчальний посібник. — Київ, 2006 та ін.).

Соціологічні дослідження мистецтва в Україні були започатковані доволі давно, але досі бракувало їх комплексного осмислення. У сучасний період динамічних змін у художньому житті назріла потреба в цьому для соціологів, мистецтвознавців, естетиків, викладачів вищої школи. Такою першою в країні спробою системного осмислення означених процесів є навчальний посібник “Соціологія мистецтва”, на-

писаний професором Семашком, відомим фахівцем із цієї дисципліни. Власне, це видання вже друге, перше видання цієї праці вийшло друком 2004 року, але мізерним накладом. У нашій рецензії йтиметься про друге видання.

На відміну від праць сучасних російських авторів¹, написаних переважно мистецтвознавцями, методологія даного навчального посібника ґрунтується переважно на здобутках соціологічно зорієнтованої естетики, хоча й методологія мистецтвознавства не лишається поза увагою. Тобто “Соціологія мистецтва” О.Семашка є більш соціологічною за своїм змістом, у ній чіткіше реалізується галузевий підхід до мистецтва загалом і до субдисциплін соціології мистецтва зокрема.

Цілісності цій праці надає органічне поєднання авторської концепції соціоестетичного аналізу з результатами емпіричних порівняльних досліджень за однаковими показниками, здійснюваних автором починаючи з 1970-х років до сьогодення. Прагнучи визначити особливості нової соціокультурної реальності, що склалася в період незалежності, він на основі експертних оцінок митців і критиків простежує характер змін у художній сфері.

Хоча у книжці вирізнено чотири теми, в ній варто виокремити дві основні частини. Перша присвячена абрису загальної соціології мистецтва, а в другій розглядаються галузеві соціології художньої культури (соціологія художньої літератури, соціологія музики, соціологія театру, соціологія кіно, соціологія естетичного виховання). Це дає змогу висвітлити основну проблематику розглядуваної дисципліни та особливості її концептуального розвитку й інституціоналізації. У праці застосовано соціоісторичний та культурологічний підходи, викладено історичну еволюцію предмета та категоріальної системи соціології мистецтва в зарубіжній і вітчизняній науці.

Утім, певна суперечливість викладу утворюється через те, що в посібнику як базове поняття застосовуються власне два терміни — “соціологія мистецтва” і “соціологія художньої культури”. Вживання без належних уточнень таких понять, як “соціологія мистецтва та художньої культури” та “галузеві соціології художньої культури”, створює, на нашу думку, певну плутанину. Автор пояснює свою позицію в цьому питанні тим, що соціолог досліджує буття мистецтва в суспільстві, а отже, в системі культури (с. 5); при цьому зроблено наголос на тому, що останнім часом дедалі частіше використовується термін “соціологія художньої культури”, а не “соціологія мистецтва” (с.16).

Інший дискусійний момент становить пропозиція автора розглядати соціологію мистецтва як складову обґрунтованої ним соціології естетичних явищ, а її предметом вважати соціально-естетичну реальність як особливу сферу в межах соціуму. Однак захопившись визначенням ролі естетики в розвитку соціології мистецтва, автор, на нашу думку, недооцінює значення в розвитку соціології мистецтва саме соціологічно зорієнтованого мистецтвознавства, а також теоретичних та емпіричних здобутків сучасної соціології культури.

Розкриваючи в межах першої теми процес становлення соціології мистецтва та особливості її розвитку в Україні, професор Семашко детально розглядає еволюцію предмета цієї дисципліни, сучасні його компоненти та міжпредметні зв'язки. При цьому методологічно плідною є запропонована схема системи міжпредметних зв'язків соціології мистецтва (с. 19).

Особливо ґрунтовним є розділ “Теоретико-методологічні та соціально-естетичні основи функціонування і розвитку мистецтва”, в якому розгорнуто викладено систему соціологічного розуміння художньої культури та її базові категорії. Де-

¹ *Куклин А.Я.* Введение в социологию искусства. — Л., 1978; *Дуков Е., Осокин Ю., Соколов Х., Хренов Н.* Введение в социологию искусства. — СПб., 2001; *Жидков В.С., Соколов К.Б.* Искусство и общество. — СПб., 2005.

термінантою художнього розвитку та основою формування соціально-художніх відносин суб'єктів художньої культури автор обґрунтовано вважає суспільно-художні потреби, тож приділяє їх визначенню та структурі належну увагу. Проте, на наш погляд, бажано було б більше зосередитись на таких категоріях, як “мистецтво як соціальна цінність”, “мистецтво як соціальний інститут”, “художнє споживання”, “культурні практики”, “масове мистецтво”, “художні смаки” та ін.

Особливе місце у книзі посідає аналіз функцій основних суб'єктів художньої культури (митця, публіки та критики) та системи їхніх суспільно-художніх відносин. У посібнику пропонується типологія суб'єктів сучасної мистецької практики та окреслюються їхні характеристики. Не лишається поза увагою і своєрідність формування нинішнього молодого покоління митців України, що має зацікавити студентство мистецьких вузів. По-новому, на підставі емпіричного матеріалу розглянуто критику як особливий соціохудожній суб'єкт.

Основний обсяг навчального посібника припадає на розгляд субгалузевої диференціації соціології мистецтва — художньої літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва, кіно. Новацією автора є обґрунтування такої дисципліни, як соціологія естетичного виховання, розкриття своєрідності її формування, базових категорій і функцій. Цю частину посібника становить виклад специфіки предмета кожної з названих субдисциплін, їхніх здобутків, переважно в зарубіжній соціології, а також аналіз змін, які відбувалися в художньому житті нашої країни від часів так званого застою до сьогодення.

На нашу думку, для досягнення мети посібника було б доречно, якби в ньому більше уваги приділялось специфіці мистецтва як соціального інституту, його зв'язкам з іншими соціальними інститутами сучасного українського суспільства, впливу актуальних процесів інформатизації, глобалізації, вестернізації тощо на процеси створення, поширення та споживання продуктів мистецтва за умов трансформаційного соціуму. Хотілося б також більш чіткої й ґрунтовної систематизації поняттєво-категоріального апарату з урахуванням здобутків соціологічних концепцій (наприклад, бракує висвітлення таких понять, як “престижне споживання”, “культурний капітал”, “поле мистецтва”, “поле літератури”, “культурні практики” і т.ін., які широко увійшли в арсенал сучасної соціології культури). Не завадила б студентам і накопичена у вітчизняній соціології культури останніми роками інформація щодо результатів емпіричних досліджень преференцій, уподобань, смаків аудиторії мистецтва.

Разом із тим слід відзначити, що це видання являє собою оригінальну творчу працю, яка має евристичну цінність і стимулює науковий пошук. Окрім того, що посібник відповідає усім методичним вимогам стосовно послідовності викладеного матеріалу, доказовості висновків, ґрунтованих на значній джерельній базі та підкріпчених авторськими емпіричними дослідженнями, слід зазначити, що кожна тема забезпечена ґрунтовними списками літератури, запитаннями для самоперевірки, темами рефератів, доповідей, контрольних робіт та творчими завданнями, а також схемами та світлинами, що сприяє кращому засвоєнню курсу. Все це дає підстави для позитивної оцінки “першої ластівки” навчальної літератури із соціології мистецтва та рекомендації посібника до використання студентами, викладачами, науковцями.